

PRIVĀTAUTONOMIJAS ATSPULGS PROCESĀ – PRASĪBA PAR DAĻU NO MATERIĀLTIESISKĀ PRASĪJUMA

PARTIAL ACTION REGARDING A PART OF A SUBSTANTIVE LAW CLAIM AS A REFLECTION OF PRIVATE AUTONOMY PRINCIPLE IN COURT PROCEEDINGS

Reinis Odiņš

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

Civiltiesisko zinātņu katedras pasniedzējs, doktors

 <https://orcid.org/0009-0002-8306-8344>

Summary

The aim of the paper is to discuss the phenomenon of dividing claims of substantive law by raising a claim in the court as a reflection or even as an extension of the principle of private autonomy into the civil proceedings. The author explores the divisibility of claims of substantive law as pre-requisite for raising a partial action and how the court judgement that satisfies the claim fully functions as a finalising mechanism of the willed division of the substantive law claim. This finalised division functions as a generator of a legally separate whole and thus enables to identify it as a separate object of an action in comparison to the following partial action for the remainder of debt. Hence, a partial action can be raised after the first judgement, since there is no identity of action objects.

Atslēgvārdi: dalāmība, dispozitivitāte, privātā autonomija, spriedums

Keywords: divisibility, disposition, private autonomy, judgement

Ievads

Dispozivitātes jēdziens cēlies no latīņu valodas vārda *disponere*, kas nozīmē rīkošanās jeb rīkojumu un kā tāds ir materiāltiesiskās privātautonomijas spoguļattēls procesā.¹ Kā norādījis profesors K. Čakste, dispozivitātes principa pamatā ir prezumpcija, ka personai ir personīga autonomija brīvi rīkoties ar savām civilajām tiesībām procesā, piemēram, nosakot prasības apmēru, slēdzot izlīgumu procesā vai

¹ Sk.: Weichbrodt J. Der verbotene Beweis im Straf- und Zivilprozess: zur Rolle strafprozessualer Beweisverbote bei der Durchsetzung zivilrechtlicher Ansprüche. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012, S. 231, un tur minētos avotus.

pat atsakoties no prasības.² Vācijas un Šveices tiesībās, kurās pastāv prasības par daļu no materiāltiesiskā prasījuma (*Teilklage*), kā tiesiskais pamats šāda tiesību institūta leģimitātei tiek norādīts dispozitivitātes princips.³ Vienlaikus abu valstu tiesībās ir vienprātība, ka priekšnosacījums prasības celšanai ir prasījuma dalāmība.⁴ Tiesības celt vēl vienu prasību par daļu no materiāltiesiskā prasījuma pēc tam, kad ir stājies likumīgā spēkā spriedums, ar kuru apmierināta atklāta prasība par daļu no materiāltiesiskā prasījuma (*offene Teilklage*), netiek apstrīdētas, jo šo prasību gadījumā saskaņā ar abu valstu tiesībām ir atšķirīgi strīda priekšmeti (*Streitgegenstand*).⁵ Latvijas tiesībās līdz šim nav detalizēti apspriests jautājums par tiesību dalāmību un kā pirmās prasības celšana par daļu no materiāltiesiskā prasījuma (*Teilklage*) rada tiesiski patstāvīgu vienību, līdz ar to ļaujot rast atšķirības prasības priekšmetos starp jau izskatīto lietu un celto prasību, kas atļauj celt pēc pirmās prasības otru prasību par daļu no materiāltiesiskā prasījuma par atlikušo parāda daļu, jo nepastāv prasības priekšmetu identitāte. Tāpēc raksta mērķis ir apspriest tiesību (prasījuma) dalāmību Latvijas tiesībās kā privātautonomijas principa atspulgu procesā un tās ietekmi uz tiesā celtās atklātas prasības par daļu no materiāltiesiskā prasījuma pieļaujamību saistībā ar to, ka konstatējami atšķirīgi prasības priekšmeti.

1. Tiesību (prasījuma) dalāmības un dalīšanas jēdzieni

Ar dalīšanu visplašākajā izpratnē saprotama mantas⁶ nodalīšana katra tiesību subjekta mantā.⁷ Šaurākā izpratnē ar to saprotama lietu iedalīšana dalāmās (*pro divisio*) un nedalāmās (*pro indivisio*) lietās. Šis iedalījums ir bijis par pamatu, lai pandektu teorētiķi runātu par tā saukto reālo jeb fizisko dalīšanu un juridisko dalīšanu jeb domājamo (ideālo) dalīšanu, iedalot lietas plašākajā izpratnē ķermeniskās un bezķermeniskās lietās jeb lietās un tiesībās.⁸ Pandektu tiesībās pastāvēja uzskats, ka romiešu tiesībās dalāmība ir spēja tikt sadalītam vairākās tiesībās, kuras pašas par sevi veido atsevišķus veselumus, bet no tiesībām, no kurām tās tika atdalītas, šie

² Čakste K. Civilprocess. 1937.–1940. gada lekcijas. Lejiņa P. pieraksti. Rīga, 1940, 46. lpp.

³ Trommler S. Die Teilklage im Zivilprozess. Tübingen: Mohr Siebeck, 2018, S. 45; Doris F. Probleme der Teilklage. Köln: Universität zu Köln, 1995, S. 137; Terhalle D. Die Reichweite der Rechtskraft klageabweisender Urteile. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2011, S. 258; Hennemann A. Kommentierung zu Art. 86 ZPO, Rn. 1. In: Lorenz Droese (Hrsg.). Onlinekommentar zur Zivilprozessordnung – Version: 26.02.2024. Pieejams: <https://onlinekommentar.ch/de/kommentare/zpo86> [aplūkots 24.03.2025.]

⁴ Bundesgerichtshof [Vācijas Federālās tiesas] 15.06.1994. spriedums lietā Nr. XII ZR 128/93, S. 4. Pieejams: https://www.prinz.law/urteile/bgh/XII_ZR_128-93 [aplūkots 24.03.2025.]; Droese L. Res iudicata ius facit. Untersuchung über die objektiven und zeitlichen Grenzen von Rechtskraft im schweizerischen Zivilprozessrecht. Bern: Stämpfli Verlag, 2015, S. 330–331.

⁵ Trommler S. 2018, S. 35.

⁶ Sk. par mantas jēdzienu: Kalniņš, E. (2010). Mantas jēdziens civiltiesībās: The Concept of Property in Civil Law. Latvijas Universitātes žurnāls "Juridiskā zinātne", 2010, Nr. 1, 141.–156. lpp. Pieejams: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/276> [aplūkots 24.03.2025.]

⁷ Barth K. Der Grundbegriff der rechtlichen Theilung. Regensburg: Verlag von G. Joseph Manz, 1850, S. 3. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10566444> [aplūkots 24.03.2025.]

⁸ Steinlechner P. Das Wesen der juris communio und juris quasi communio. Eine civilistische Abhandlung. Erste Abtheilung. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1876, S. 7–8. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11334442> [aplūkots 24.03.2025.]

veselumi atšķiras tikai daudzumā (kvantitātē), bet ne savā kvalitātē.⁹ Tātad nošķirama reālā un ideālā (domājamā) dalīšana, kā arī lietu un tiesību dalāmība un nedalāmība.

Ja dalīšanas rezultāti ir vienveidīgi ar dalīto veselumu un tā rezultātā ir samērīgi līdzvērtīgi, bet kvantitatīvi dažādi, tad ir runa par kvantitatīvu dalīšanu. Tiesību dalīšanas gadījumā daļa ir kvantitatīva.¹⁰ Tiesību sadalīšana pēc kvalitātes kritērija daļās ir neīsta dalīšana, jo veidojas nevienveidīgas daļas.¹¹

Latvijas Civillikuma¹² 841. pantā, kurā noteikts, ka lietas tiek iedalītas ķermeniskās un bezķermeniskās lietās, ir nojaušams, ka tiek sekots iepriekšminētajām pandektu teorijas atziņām, saskaņā ar kurām lietas jēdziens saprotams plaši. Savukārt Civillikuma 847. pantā ir noteikts, ka tiesiskā ziņā dalāmas ir tikai tās lietas, kuras var, neiznīcinot būtību, dalīt daļās, pie kam katra daļa ir patstāvīgs vesels. Turklāt lietas, ko nevar tādā kārtā dalīt, ir nedalāmas. No šīs tiesību normas izriet, ka nošķirams daļas jēdziens no vesela jeb veseluma jēdziena, tam esot tikai daļai līdz tā sadalīšanai un kļūšanai tiesiski par patstāvīgu veselumu, t. i., par atsevišķu tiesību. Domājams, ka iepriekšminētais būtu arī attiecināms uz tiesībām (arī prasījuma tiesībām) kā lietām plašākajā izpratnē jeb bezķermeniskām lietām. Taču Latvijas tiesību doktrīnā ir norādīts, ka Civillikumā ar lietu parasti jāsaprot ķermeniska lieta, taču šaubu gadījumā tikai tiesības.¹³ Līdz ar to apsverams, vai šāda atziņa konkrētajā situācijā ir korekta.

Autors uzskata, ka Civillikuma 847. panta pirmās daļas 1. teikumā noteiktais, neskatoties uz šajā atziņā norādīto, būtu attiecināms arī uz materiāltiesiskā prasījuma tiesībām, jo Civillikumā vairākās vietās ir norādīts, ka tiesības ir dalāmas un nedalāmas, kā arī norādīts, ka saistības priekšmets var būt dalāms. Iepriekšminēto apliecina Civillikuma 1136. un 1226. pantā noteiktais, kā arī Civillikuma 1425., 1426., 1674. un 1683. panta saturs. Civillikuma 1136. pantā kopsakarā ar 1226. pantu ir noteikts, ka servitūtu tiesības nav dalāmas, izņemot lietojuma tiesību servitūtu, kura lietojuma priekšmets var būt naudas prasījumi. Savukārt attiecībā uz Civillikuma 1425., 1426. un 1683. pantu autors jau iepriekš ir paudis, analizējot prasību, kas izriet no solidārajām tiesiskajām attiecībām, ierobežojumus, ka iepriekš minētās tiesību normas pēc būtības noteic, ka naudas prasījumi dalāmi un kreditors, ja to vēlas, var prasīt daļu no šāda prasījuma no viena no kopparādniekiem atkārtoti līdz saistības izpildījumam.¹⁴ Tātad Civillikuma 847. panta pirmās daļas 1. teikumā noteiktais iztulkojams tādējādi, ka tajā minētā dalīšana ir attiecināma arī uz tiesībām,

⁹ Von Scheurl Ch. G. A. Weitere Beiträge zur Bearbeitung des Römischen Rechts. Erstes Heft: Teilbarkeit als Eigenschaft von Rechten. Erlangen: Verlag von Andreas Deichert, 1884, S. 3. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11637840> [aplūkots 24.03.2025.]

¹⁰ Ryck R. Die Lehre von den Schuldverhältnissen nach gemeinem Deutschen Recht. Bd. 1. Berlin: R. v. Decker's Verlag Marquardt und Schenck, 1883, S. 96. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11633641> [aplūkots 24.03.2025.]

¹¹ Von Scheurl Ch. G. A. 1884, S. 4. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11637840> [aplūkots 24.03.2025.]. Ryck R. 1883, S. 95. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11633641> [aplūkots 24.03.2025.]

¹² Latvijas Republikas Civillikums. LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [24.03.2025. red.]

¹³ Višņakova G. Komentārs Civillikuma 841. pantam. Grām.: Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 9. lpp.

¹⁴ Odiņš R. Ierobežojumi prasībām, kas izriet no solidārajām saistībām. Grām.: Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 9. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 252. lpp. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/iscflul.9.1> [aplūkots 24.03.2025.]

taču likumsakarīgi rodas jautājums, kad ir notikusi dalīšana jeb kad šīs tiesības ir uzskatāmas par patstāvīgiem veselumiem.

No vispārīgās pandektu tiesību teorijas, kura analizēja romiešu tiesības, izriet, ka iespējama dalīšana ārpustiesas un ceļot prasību par daļu no materiāltiesiskā prasījuma, par kuru tiek taisīts spriedums. Ārpustiesas dalīšanai gan tiek atzīta tāda īpatnība, ka līdz izpildījumu saņemšanai prasījuma dalīšana ir intelektuāla, tā ka dalīšana notiek, tikai saņemot izpildījumu.¹⁵ Šādai argumentācijai var piekrist, jo, kā vienprātīgi atzīts, tad, dalot tiesības, tiek dalīts izpildījuma priekšmets, nevis darbības, proti, tiek dalītas tiesiskās sekas.¹⁶ Būtiski, ka ar tiesībām nodrošinātajām tiesiskajām sekām jābūt aritmētiski sadalāmām.¹⁷

Attiecībā uz dalīšanu doktrīnā arī norādīts, ka dalīšanai svarīgs ir tas, vai rezultāta (prasījuma) apmērs ir nofiksēts, ja tas nav konstatēts, tad ir runa par norikotu (*anbefohlene*), bet vēl neizpildītu dalīšanu.¹⁸ Autora ieskatā, ceļot prasību par daļu no materiāltiesiskā prasījuma un par to stājoties likumīgā spēkā spriedumam, tiek pabeigta norīkotā dalīšana, jo, kā norādīts doktrīnā, tad ar tiesas spriedumu tiek noteiktas tiesiskās sekas, nevis dalīti kādi priekšmeti.¹⁹ Ar tiesas spriedumu, ar kuru apmierināta pilnībā prasība par daļu no materiāltiesiskā prasījuma, tiek nošķirts prasītais un atlikušais parāds (tiesiskās sekas), par kuru vēl nav celta prasība, un tie iegūst patstāvīgu raksturu. Ar spriedumu piedzītās parāda daļas patstāvīgumu apliecina kaut vai tas, ka par piespiesto summu ir saņemami piedzenamie procenti saskaņā ar Civilprocesa likuma 195. panta pirmo daļu, kā arī ar spriedumu konstatēto tiesību gadījumā ir iespējama piespiedu izpilde atšķirībā no vēl tā materiāltiesiskā prasījuma daļas, par kuru vēl prasība nav tikusi celta. Līdz ar to saskaņā ar Civillikuma 847. panta pirmajā daļā noteikto konstatējams, ka ar spriedumu noteiktā materiāltiesiskā prasījuma daļa ir tiesiski patstāvīga vienība no otras daļas, par kuru prasība vēl nav celta.

2. Prasības priekšmeta jēdziens, sprieduma stāšanās likumīgā spēkā un prasības celšana par daļu no materiāltiesiskā prasījuma

Varētu šķist, ka, tā kā pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā ir pabeigta atsevišķas tiesiskas vienības nodalīšana, tad nevajadzētu, ievērojot dispozivitātes un privātautonomijas principu, būt šķērslim arī celt prasību par otru daļu no materiāltiesiskā prasījuma. Nevajadzētu būt tā, ka tiktu konstatēta prasību identitāte, pamatojoties uz prasības priekšmetiem, jo atšķiras prasīto tiesisko seku apjoms (identitāte).

¹⁵ Steinlechner P. 1876, S. 7–8. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11334442> [aplūkots 24.03.2025.]

¹⁶ Wächter K. G. Ueber Theilung und Theilbarkeit der Sachen und Rechte. Archiv für die civilistische Praxis, Bd. 27, H. 2. Tübingen: Mohr Siebeck, 1844, S. 187. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10553722> [aplūkots 24.03.2025.]

¹⁷ Von Scheurl Ch. G. A. 1884, S. 6. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11637840> [aplūkots 24.03.2025.]

¹⁸ Rümelin G. Die Theilung der Rechte. Freiburg I. B. und Tübingen: Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1883, S. 183. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11637823> [aplūkots 24.03.2025.]

¹⁹ Schellhammer K. Zivilprozess. Gesetz-Praxis-Fälle. 16., neubearbeitete Auflage. Heidelberg: Verlag C. F. Müller, 2020, S. 68, Rn. 127.

Neapstrīdami, ja atšķiras tikai viens no prasības elementiem – prasības priekšmets vai prasības pamats –, tad nav tiesiska pamata saskaņā ar Civilprocesa likuma²⁰ 203. panta trešo daļu uzskatīt, ka iepriekš izskatītajā lietā likumīgā spēkā stājies spriedums būtu šķērslis jaunas prasības par vēl nepaprasīto daļu no materiāltiesiskā prasījuma celšanai.²¹ Taču tas ir lielā mērā atkarīgs no tā, kas tiek saprasts ar prasības priekšmetu. Ja ar prasības priekšmetu piespriešanas prasībai tiek saprasta tiesiskā attiecība, tad šāds plaši definēts prasības priekšmets varētu būt šķērslis otras prasības par daļu no materiāltiesiskā prasījuma celšanai saskaņā ar Civilprocesa likuma 203. panta trešo daļu. Līdz ar to noskaidrojama šā brīža izpratne par prasības priekšmetu Latvijas tiesībās.

No Senāta prakses izriet, ka Senāts dažkārt kā prasības priekšmetu definē materiāltiesisko prasījumu²², turklāt dažkārt norādot, ka tas sevī ietver arī piespriežamo materiālo objektu²³, bet citos gadījumos Senāts norāda, ka ar prasības priekšmetu saprot tās apstrīdētās tiesības, tiesiskās attiecības, kuras pastāv starp pusēm un kuru esību vai neesību prasītājs lūdz konstatēt, vienlaikus lūdzot aizsargāt savas aizskartās vai apstrīdētās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses.²⁴ Dažkārt Senāts arī ir papildus norādījis, ka nav runa par to, ka prasības priekšmets ir lūgums noskaidrot kādas strīdīgas attiecības saturu vispār, bet gan prasījums par to, kā ar tiesas nolēmumu novērst materiālo tiesību aizskārumu.²⁵ Šis Senāta atziņas lielā mērā ietekmējuši daži tiesību doktrīnas avoti, proti, Civilprocesa likuma komentāri²⁶, kā arī netiešā veidā caur mūsdienu doktrīnu²⁷ I. Briģa un J. Rozenberga grāmata

²⁰ Latvijas Republikas Civilprocesa likums. LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [24.03.2025. red.]

²¹ Rozenbergs J., Torgāns K. Komentārs Civilprocesa likuma 203. pantam. Grām.: Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 547. lpp.

²² Senāta 26.09.2019. spriedums lietā Nr. SKC-281/2019, ECLI:LV:AT:2019:0926.C17132015.7.S, 11.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/391480.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]; Senāta 01.03.2018. spriedums lietā Nr. SKC-100/2018, ECLI:LV:AT:2018:0301.C04253702.1.S, 10.2. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/345680.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]; Senāta 25.05.2017. spriedums lietā Nr. SKC-163/2017, C30786512, 6. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/317770.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]

²³ Senāta 14.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-275/2017, ECLI:LV:AT:2017:1214.C28276614.1.S, 8. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/338278.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]; sk. arī: Senāta 29.10.2015. spriedums lietā Nr. SKC-205/2015, C17112711, 12.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/236806.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]

²⁴ Senāta 31.10.2018. lēmums lietā Nr. SKC-1476/2018, ECLI:LV:AT:2018:1031.C30449117.8.L, 7.2. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/366666.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]; Senāta 21.06.2018. spriedums lietā Nr. SKC-6/2018, ECLI:LV:AT:2018:0621.C04285209.3.S, 6. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/357160.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]

²⁵ Senāta 08.05.2024. spriedums lietā Nr. SKC-176/2024, ECLI:LV:AT:2024:0508.C68195420.21.S, 10.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/531289.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]

²⁶ Senāta 28.02.2020. lēmums lietā Nr. SKC-540/2020, ECLI:LV:AT:2020:0228.C73409918.8.L, 6.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/406551.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]; Senāta 28.04.2020. spriedums lietā Nr. SKC-182/2020, ECLI:LV:AT:2020:0428.C32256014.9.S, 9. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/412876.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]

²⁷ Senāta 11.11.2021. spriedums lietā Nr. SKC-92/2021, ECLI:LV:AT:2021:1111.C33445017.20.S, 9. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/462699.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]; Kalniņš E. Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 291., 295.–296. lpp.

“Padomju civilprocesuālās tiesības”²⁸. Zīmīgi, ka ar būtisku ietekmi Civilprocesa likuma komentāru līdzautors ir tas pats J. Rozenbergs. Lai gan varētu šķist, ka Civilprocesa likuma komentāros tiek definēts prasības priekšmets, taču tā ir ļoti vispārīga definīcija, kuras mērķis ir bijis nodefinēt prasības priekšmetu ikvienam no prasību veidiem. Šāda autora argumenta pareizību apliecina tas, ka Civilprocesa likuma komentāros ir atsaucē²⁹ uz J. Rozenberga, kurā viņš arī bijis līdzautors, citu publikāciju – “Juridisko terminu vārdnīcu”, kurā viņš niansēti paskaidro, ka prasības priekšmets ir atkarīgs no konkrētās prasības veida. Saskaņā ar J. Rozenberga domām tiesiskā attiecība ir prasības priekšmets atzīšanas prasībās un konstitutīvajās prasībās, savukārt attiecībā uz piespriešanas prasībām ir runa par materiāltiesisko prasījumu kā prasības priekšmetu.³⁰ Ar atzīšanas prasībām gan netiek saprastas negatīvās vai pozitīvās atzīšanas prasības, bet gan tās prasības, kurās ir mērķis konstatēt īpašuma vai autora tiesības, vai arī tās prasības, kuras vērstas uz to, lai atzītu kādu tiesisko attiecību neesību, piemēram, darījuma spēkā neesību.³¹ Šādas prasības nošķiramas no negatīvajām un pozitīvajām atzīšanas prasībām, ko jau starpkaru periodā netieši atzinis Senāts, norādot lietā Nr. CKD 1938/420, ka prasījums atzīt īpašuma tiesības un nostiprināt zemesgrāmatā nekustamo īpašumu uz prasītāja vārda nenozīmē, ka ir celta atzīšanas prasība, jo vārdi “atzīt īpašuma tiesības” ir tikai procesuālā prasījuma ievaddaļa piespriešanas prasībai.³² Konstitutīvajās prasībās tiek prasīta tiesisko attiecību nodibināšana vai grozīšana, piemēram, laulības šķiršana vai servitūta nodibināšana.³³

Vienlaikus norādāms, ka nav vēlams judikatūrā saglabāt uzskatu, ka piespriešanas prasībai prasības priekšmets ir tiesiskās attiecības, jo tas noved pie visai plašas sprieduma likumīgā spēka izpratnes, kas arī nonāktu pretrunā tam, ka mūdienu tiesībās ir runa par tiesību sistēmu, prasījuma jēdzieniem, nevis par tiesisko attiecību sistēmu. Šāda izpratne par prasības priekšmetu un sprieduma likumīgo spēku ir raksturīga 19. gadsimta vidū, kad vēl nebija attīstījusies doma par prasījuma jēdzienu, materiālajām tiesībām, kā arī par procesuālajām tiesībām kā atsevišķu tiesību nozari.

Savulaik tieši Frīdrihs fon Saviņņi (*Friedrich Carl von Savigny*) uzskatīja, ka prasības priekšmets ir tikai tiesiskās attiecības. Saskaņā ar šo izpratni jebkurš spriedums ir jaukts spriedums (*gemischtes Urteil*), proti, pat gadījumā, kad prasītāja prasība tiek pilnībā apmierināta, lai gan prasītājam ārpus tiesas pienāktos vairāk, spriedumā ir ielasāms tas, ka prasītājs nedrīkst turpmāk prasīt vairāk, nekā prasībā tika norādīts.³⁴ Tas savukārt noved pie tā, ka ir runa par *actio* sistēmu, saskaņā ar kuru ir runa tikai par privāttiesiskām attiecībām, kas ir ietērtas procesa formā, nevis par

²⁸ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju Civilprocesuālās tiesības. 2. izd. (faksimilizd.). Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 111.–112. lpp.

²⁹ Rozenbergs J., Torgāns K. 2016, 402. lpp.

³⁰ Rozenbergs J. Prasība. Grām.: Autoru kolektīvs. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998, 211. lpp.

³¹ Turpat.

³² Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskā nodaļa. Tiesu prakses apkopojums. Atzīšanas prasība. Starpkaru Senāta prakse un komentāri, 2022. gads, 40.–41. lpp. Pieejams: https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2022/CPL_3_p_atzinas_prasiba_lidz_1940_11072022.docx [aplūkots 24.03.2025.]

³³ Rozenbergs J. 1998, 211. lpp.

³⁴ Von Savigny F. C. System des heutigen Römischen Rechts. Bd. 6. Berlin: Bei Veit und Comp. 1847, S. 301. Pieejams: https://www.deutschestextarchiv.de/savigny_system06_1847 [aplūkots 24.03.2025.]

prasījumiem un procesa tiesībām.³⁵ Arī mūsdienu procesā, kurā ir runa par tiesas pienākumu ievērot prasījuma robežas saskaņā ar Civilprocesa likuma 192. pantu, šāda izpratne par piespriešanas prasību prasības priekšmetu nonāktu pretrunā ar šī panta pamatā esošo dispozitivitātes principu un privātautonomijas principu. Kā Senāts norādījis, prasības pamata un priekšmeta noteikšana saskaņā ar Civilprocesa likuma 192. pantu ir prasītāja absolūtas tiesības.³⁶ Prasījuma idejai, kā to norādījis šī jēdziena pamatlicējs Bernhards Vindšajds (*Bernhard Windscheid*), ir personas privātautonomija, kuras aplokā personas griba var būt saistoša citām personām, savukārt *actio* sistēmā personas griba nav saistoša citai personai un tā savu gribu īsteno tikai caur *actio*, kas ir nošķirta no tiesībām un pastāv kā atsevišķs fenomens, kā procesuālā formā ietērtas privāttiesiskās attiecības.³⁷

Ņemot vērā iepriekšminētos apsvērumus, ir atzīstams, ka piespriešanas prasību kontekstā Senāta judikatūrā nedrīkstētu runāt par tiesiskajām attiecībām kā prasības priekšmetu, bet pieļaujams, ka prasības priekšmets ir materiāltiesiskais prasījums. Atbilstoši šādai prasības priekšmeta izpratnei un ņemot vērā, ka, stājoties spēkā pirmajam spriedumam, ir nodalīts tiesiski patstāvīgs vesels no sākotnējā prasījuma, prasība par daļu no materiāltiesiskā prasījuma (par atlikušo parāda daļu) ir pieļaujama, jo atšķiras prasības priekšmets. It sevišķi tas ir gadījumā, ja ievēro Senāta judikatūrā noteikto, ka prasības priekšmetā ietilpst arī materiālais objekts, jo tad identitāte nav konstatējama, ja tiek prasīti dažādi daudzumi, proti, dažādas kvantitātes tiesiskās sekas.³⁸

Kopsavilkums

1. Civillikuma 841. pants atbilst pandektu tiesību teorijai, saskaņā ar kuru ar lietu jāsaprot plašākā nozīmē gan lietas, gan tiesības (bezķermeniskas lietas). Civillikuma 847. panta pirmās daļas 1. teikumā noteiktais, ka tiesiskā ziņā dalāmas ir tikai tās lietas, kuras var, neiznīcinot būtību, dalīt daļās, pie kam katra daļa ir patstāvīgs vesels, ir attiecināms arī uz tiesībām, nevis tikai uz ķermeniskām lietām. Tas izriet, iztulkojot šo tiesību normu kopsakarā ar Civillikuma 1136., 1226., 1425., 1426. un 1683. pantu, kuros būtībā ir runa par to, ka tiesības un arī prasījumi ir dalāmi. Turklāt Civillikuma 1683. pantā tiešā veidā norādīts, ka ir tiesības celt prasību arī tikai par daļu no prasījuma. Līdz ar to konkrētajā gadījumā nevar atzīt par piemērotu tiesību doktrīnā norādīto, komentējot Civillikuma 847. pantu, ka tikai šaubu gadījumā ir saprotama bezķermeniska lieta.

³⁵ Windscheid B. Die Actio des römischen Civilrechts, vom Standpunkte des heutigen Rechts, Düsseldorf: Verlagshandlung von Julius Buddeus, 1856, S. 3. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10567269> [aplūkots 24.03.2025.]

³⁶ Senāta 02.07.2020. spriedums lietā Nr. SKC-124/2020, ECLI:LV:AT:2020:0702.C33668916.9.S, 9. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/417993.pdf> [aplūkots 24.03.2025.]

³⁷ Windscheid B. 1856, S. 3. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10567269> [aplūkots 24.03.2025.]

³⁸ Braun J. Grundfragen der Abänderungsklage. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1994, S. 47–50; Demolombe C. Cours de code Napoléon. Traité des contrats ou des obligations conventionnelles et général. Tome septième. Paris: Durand & Pedone Lauriel Libraires, Hachette et Co Libraires, 1878, p. 276. Pieejams: <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb11373237> [aplūkots 24.03.2025.]

2. Iespējama tiesību dališana ārpus tiesas un ar tiesas starpniecību. Ārpus tiesas tā izpaužas kā saistības daļēja izpildīšana, dališanai notiekot, ikreiz saņemot izpildījumu. Dalot tiesības, tiek dalīts izpildījuma priekšmets, nevis darbības, proti, tiek dalītas tiesiskās sekas. Ar tiesībām nodrošinātajām tiesiskajām sekām jābūt aritmētiski sadalāmām. Attiecībā uz dališanu doktrīnā arī norādīts, ka dališanai svarīgs ir tas, vai rezultāta (prasījuma) apmērs ir nofiksēts. Ja tas nav konstatēts, tad ir runa par norikotu, bet vēl nepabeigtu dališanu. Ceļot prasību par daļu no materiāltiesiskā prasījuma un par to stājoties likumīgā spēkā spriedumam, tiek pabeigta norīkotā dališana, jo ar tiesas spriedumu tiek noteiktas tiesiskās sekas, nevis dalīti kādi priekšmeti.
3. Ar tiesas spriedumu, ar kuru apmierināta pilnībā prasība par daļu no materiāltiesiskā prasījuma, tiek nošķirts prasītais un atlikušais parāds (tiesiskās sekas), par kuru vēl nav celta prasība, un tie iegūst patstāvīgu raksturu. Ar spriedumu piedzītās parāda daļas patstāvīgumu apliecina kaut vai tas, ka par piespriesto summu ir saņemami piedzenamie procenti saskaņā ar Civilprocesa likuma 195. panta pirmo daļu, kā arī ar spriedumu konstatēto tiesību gadījumā ir iespējama piespiedu izpilde. Līdz ar to šī materiāltiesiskā prasījuma daļa ir kļuvusi par patstāvīgu veselu Civillikuma 847. panta pirmās daļas izpratnē.
4. Tas, vai prasība par atlikušo daļu no materiāltiesiskā prasījuma ir pieļaujama, ir atkarīgs no tā, kāda ir prasības priekšmeta izpratne un līdz ar to sprieduma likumīgā spēka robežas. Senāta prakse jautājumā par to, kas ir prasības priekšmets, nav vienveidīga. Dažkārt tiek norādīts, ka prasības priekšmets ir materiāltiesiskais prasījums, papildinot atsevišķos gadījumos, ka šajā jēdzienā ietilpst arī materiālais objekts. Citkārt tiek norādīts visai plašais tiesiskās attiecības jēdziens kā prasības priekšmets. Par pamatu Senāta judikatūrai ir dažādi doktrinārie avoti, no kuriem izriet, ka tiesiskā attiecība kā prasības priekšmets ir attiecināms nevis uz piespriešanas prasībām, bet gan uz atzišanas un konstitutīvajām prasībām. Attiecībā uz piespriešanas prasībām prasības priekšmets ir materiāltiesiskais prasījums.
5. Būtu ieteicams atteikties no izpratnes judikatūrā, ka piespriešanas prasību gadījumā prasības priekšmets ir tiesiskās attiecības, jo tas ievērojami paplašina sprieduma likumīgā spēka robežas, kā arī vienlaikus nonāk pretrunā ar dispozitivitātes un privātautonomijas principu. Ja tiek turpināta šāda prakse, tas nozīmē atgriešanos pie tiesisko attiecību sistēmas, kas ietērpta tikai procesuālā formā. Turpretim, ja ievēro moderna procesa pamatnostādnes un to, ka materiāltiesisko prasījumu koncepta pamatā ir personas privātautonomija, tad prasība par atlikušo daļu no materiāltiesiskā prasījuma pēc tam, kad ir tikusi apmierināta pirmā prasība par daļu no materiāltiesiskā prasījuma, ir pieļaujama. It sevišķi to pieļaujamība nav apstrīdama, ja piekrīt secinājumam, ka prasības priekšmets ir materiāltiesiskais prasījums, kurā ietilpst arī materiālais objekts, jo tādā gadījumā nav konstatējama prasības priekšmetu identitāte, ja tiek prasīti dažādi apmēri.

Publikāciju finansē Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 5.2. reformu un investīciju virziena "Augstskolu pārvaldības modeļa maiņas nodrošināšana" 5.2.1.r. reformas "Augstākās izglītības un zinātnes izcilības un pārvaldības reforma" 5.2.1.1.i. investīcijas "Pētniecības, attīstības un konsolidācijas granti" otrās kārtas "Konsolidācijas un pārvaldības izmaiņu ieviešanas granti" projekts Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/1/CFLA/007 "Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija".